

GUMBRECHT, Hans Ulrich; KOSELLECK, Reinhart i STUKE, Horst 2018, *Il·lustració, progrés i modernitat. Història dels conceptes*, introducció de F. Oncina, traducció de J. Monter, València: Institució Alfons el Magnànim-Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació. ISBN: 978-84-7822-729-7, 348 pàgines.

El llibre que presentem —el primer volum de la nova col·lecció “Novatores Major” de la Institució Alfons el Magnànim— és una selecció de tres veus del diccionari *Geschichtliche Grundbegriffe (Conceptes històrics fonamentals)* —i la primera traducció al valencià que n'existeix— que varen editar Otto Brunner (1898-1982), Werner Conze (1910-1986) i, sobretot, Reinhart Koselleck (1923-2006), principal artífex i impulsor del projecte, des del 1972 fins al 1997. Concretament, se n'han traduït aquelles que donen títol a l'obra: “Il·lustració”, “Progrés” i “Modern, Modernitat”. Hi són precedides d'una àmplia i esclaridora introducció a càrrec de Faustino Oncina, un dels millors especialistes en l'àmbit nacional i internacional en l'obra de Reinhart Koselleck, titulada “¿Què significa i per a què s'estudia la història conceptual?” (9-39), en què s'ofereix una panoràmica tant de les coordenades filosòfiques com de les tasques passades, presents i futures.

Hem d'aclarir breument que per història dels conceptes o Història Conceptual (*Begriffsgeschichte*) cal entendre una perspectiva heurística —sorgida primerament a l'Alemanya de la postguerra i després estesa a altres àmbits acadèmics (com l'italià o l'iberoamericà)—, situada a cavall de la historiografia i de la filosofia política i social però que no rebutja una estreta relació amb l'hermenèutica i l'anomenat *gir lingüístic*, que té per objectiu principal dictaminar i valorar la gènesi i les dinàmiques de la Modernitat i denunciar-ne les conseqüències dolentes, precisament a partir dels seus conceptes fonamentals.

Des d'aquesta perspectiva, els conceptes de la vida social i política són, al mateix temps, subjectes i objectes del canvi històric que veu l'ocàs del món antic i feudal, d'allò que s'ha anomenat *Ancien Régime*, i l'eclosió diacrònica del món modern entre 1750 i 1850, franja temporal a la qual Koselleck anomena *Sattelzeit* o *Schwelienzeit*. És a dir, el món de la màquina i de les revolucions, de les utopies i de les ideologies, del progrés, de la democratització, de l'extensió dels drets, dels diversos messianismes secularitzats, de l'emancipació, de la Humanitat, dels patriotismes i de nous conflictes intestins de classe, dels -ismes, del naixement del temps pròpiament històric, del futur, de la velocitat i de l'acceleració. Per tal de donar compte d'aquesta transformació històrica, de què els conceptes són

fidels enregistradors i promotors, Koselleck va idear i programar un mètode historiogràfic que, guiat per la transformació dels significats dels conceptes durant la centúria esmentada, consta de quatre criteris segons els quals, si s'estudien els estrats més recents que vehiculen els conceptes, hi troben un irrefrenable procés de *democratització* (l'extensió a cada vegada més capes de població del poder de significació i implicació dels conceptes), *politització* (la conversió d'aquests en fronts de conflicte per guanyar-ne el significat hegemònic), *ideologització* (l'abstracció i singularització dels seus significats, que deixen de referir-se a experiències concretes i/o passades) i *temporalització* (és a dir, la seua projecció en un futur intrahistòric a l'abast de l'acció política). En aquest sentit, el diccionari ofereix el vocabulari de la Modernitat política, és a dir, una reconstrucció diacrònica dels termes que van emprar els parlants —especialment a Alemanya, però extrapolable a altres llocs i llengües— i que van vertebrar el debat (¿encara ho fan els mateixos?) polític, jurídic, social i històrics dels dos darrers segles i mig.

Seguint la taxonomia de la Introducció (18-20), es poden identificar cinc pilars teòrics que caracteritzen la Història Conceptual de matriu koselleckiana. Primerament, la reconstrucció històrica (ahora sincrònica i diacrònica) dels diferents usos dels conceptes a partir de la crítica de les fonts. Segonament, la recerca estratigràfica dels usos que componen un concepte que determina la simultaneïtat de la pluralitat de temps que en contenen i a la que es té accés —és el tercer pilar— mitjançant un estudi exhaustiu dels diferents significats i designacions (la combinació de semasiologia i onomasiologia) que hi són presents. En quart lloc, la diferenciació entre paraula i concepte. Mentre que les primeres són unívokes i definibles, els segons són controvertits, polisèmics, relacionals i interpretables. Per això, no totes les paraules vehiculen conceptes, els quals “posseeixen un rostre jànic; són índex i factors. D'una banda, capten continguts polítics i socials, són descriptors o indicadors dels contextos que engloben. D'altra banda, són creadors d'expectatives, encapsulen experiències passades i promouen nous horitzons futurs.” (20) En cinqué i darrer lloc, els conceptes plasmen i depositen la història. Més que identitat, entre ambdós hi existeix tensió i convergència. Els conceptes no s'identifiquen amb la realitat però la poden modificar profundament mitjançant la lluita política per l'hegemonia del seu significat.

A partir dels trets característics de la Història Conceptual sumàriament esbossats, es poden llegir fructíferament i profitosa els tres capítols que componen el volum, que són la cristal·lització i aplicació dels esmenats principis i criteris a tres conceptes estel·lars en què es compendien bona part de les dinàmiques emancipadores però també dolentes que entreteixeixen l'Època Moderna. A continuació en donem unes lleugeres pinzellades.

El primer d'ells comprèn la traducció de l'entrada del diccionari dedicada a la Il·lustració (41-185) —*Aufklärung*, sense dubte, la més llarga de les tres—,

la redacció de la qual se'n va ocupar Horst Stuke. El concepte d'Il·lustració és un dels índexs i principals factors de l'ingrés en la Modernitat. La seua gestació està entremesclada per dos moments que coincideixen amb el seu caràcter bifront: concepte d'època i de moviment. D'una banda, al mateix temps que enregistra una nova època històrica de progrés, del triomf de la raó i de les llibertats, la promulga, perquè ha “estat entesa com a tasca actual teòrica-cognitiva o pedagògica-moral” (46), la qual cosa, d'altra banda, fa de l'il·lustrat un moviment amb impulsos universalistes que, anant més enllà del segle pròpiament que el va veure nàixer, s'estén, amplia i transforma els seus marges en virtut de la seua ductilitat, dinamicitat i flexibilitat. A partir d'aquesta caracterització inicial, el capítol analitza les formulacions i tractaments majors del concepte com a il·luminació de l'enteniment i del cor, com a propagador del coneixement, del saber i de l'educació, per a tractar la seua polivalència en Mendelssohn i Kant, entre altres. També s'estudia la importància que va tenir durant el període revolucionari (95-110) com a font de politització i polarització, per a, després, encetar un repàs del moviment a l'Alemanya de la *Sattelzeit* (110-50), des de Herder fins a Hegel, passant per Lessing, Schiller i els principals representants del Romanticisme i de l'Idealisme i tants altres. Finalment, estableix alguns trets fonamentals de la comprensió del moviment il·lustrat durant el segle XIX (150-82) que, començant-ne per la reinterpretació catòlica acaba en els joves hegelians i Nietzsche. Conclou amb una visió panoràmica (182-185) des del segle XX, en què s'afirma que “per més que la Il·lustració va unida a la idea de l'autoconeixement i de l'autolliberació de la humanitat a nivell de filosofia de la història”, és a dir, a un concepte històric d'un context concret, “a partir de les discussions de les noves esquerres, però, avui ja no es pot prescindir[-ne], com a concepte instrumental, polititzat i ideologitzat” (184-5).

“Progrés” (*Fortschritt*: 187-291), que porta l'empremta indiscutible de Koselleck, és la segona veu del diccionari traduïda. El capítol comença amb una enumeració (190-1) de l'“amàs d'estructures modernes de moviment” que concita el concepte, com la seua autonomització (el progrés és subjecte de si mateix) i inclusió de tota la humanitat, el seu caràcter de partit i d'acció, però també teleològic i quasi-religiós d'esperança, indicant alhora “una acceleració que, a diferència de l'acceleració física, només es pot engegar i originar-se per mitjà de forces històriques” (191) Després d'unes pàgines escrites per Christian Meier al voltant del concepte de progrés en l'Antiguitat (193-206), Koselleck el reprén en l'Edat mitjana (207-17) per a esbrinar-ne les relacions de ruptura i de continuïtat que d'eixes forces històriques trobem en la Modernitat. L'autor presenta el concepte com un producte típic de la Il·lustració i de la filosofia de la història, en què les disposicions naturals de l'ésser humà es temporalitzen i futuritzen mitjançant les nocions de perfectibilitat i disponibilitat de la història i l'experiència de millora

contínua. Així, “En torn a 1800, a aquestes dues proposicions: (a) que tots els moviments hiàtics s’uneixen en una història irreversible del progrés i (b) que aquest progrés s’accelera, es va afegir aquesta nova posició: el subjecte hipotètic del progrés havia de transformar-se en el subjecte real del progrés mitjançant una planificació. [...] Així, convertir la hipotètica història de fons del progrés en la història real del futur es converteix en la tasca del present” (262). Al penúltim punt del capítol, s’analitza el progrés com un motor històric, polític i social que fa d’ell un “concepte-guia” del segle xx (269-87). Amb un substrat empíricament constatable mitjançant els progressos de la ciència, la tècnica i la indústria, progrés esdevingué una consigna política (270), és a dir, tant una categoria de “religió substitutiva” com una instància d’ocupació ideològica, però també un concepte de perspectiva històrica per a comparar entre si èpoques, nacions i classes diverses. Koselleck posa a Marx i Engels (283-87) com a exemple paradigmàtic d’aquest cabdell de significacions abans de concloure amb una visió panoràmica (287-91). En ella, a més d’un succint repàs de les principals crítiques a la fe en el progrés del segle XIX i XX, llançades, entre altres, per Kierkegaard, Baudelaire, Sorel, Nietzsche, Benjamin o Horkheimer, Koselleck conclou amb una qüestió: “Els contorns d’una època ja coberta del progrés es desdibuixen [...] Cal posar en dubte si amb açò la pregunta sobre la nostra modernitat, que en el seu temps es va evocar amb el progrés, pot ser transformada ja a una resposta retrospectiva, perquè forma part del progrés, no importa des de quina perspectiva, un potencial pronosticador al qual no pot renunciar la política.” (290).

L’última veu traduïda és “Modern, Modernitat” (*Modern, Modernität, Moderne*: 293-348), de què es va encarregar Hans Ulrich Gumbrecht, estudiant-la especialment des d’un punt de vista estètic. En les observacions prèvies (299) al desenvolupament del capítol, l’autor constata tres possibles significats iteratius del concepte de modern i modernitat que es consoliden amb la *Sattelzeit* i que són: en primer lloc, present, actual, coetani, oposat a anterior; en segon lloc, nou, un present viscut com separat i diferent de les èpoques anteriors i oposat a vell; per últim, passatger o efímer, “passat d’un present per venir” i oposat a l’eternitat. Amb aquestes ferramentes, després de fer un repàs dels significats dels conceptes en l’Edat mitjana i el Renaixement, el capítol s’endinsa en la Modernitat pròpiament dita començant per la coneguda *Querelle des Anciens et des Modernes*, en què es va plantejar si la superioritat del present respecte de l’antiguitat era sols en l’àmbit de les ciències o també de les arts, i segueix el seu desenvolupament al llarg dels segles XVIII i XIX, de la mà dels il·lustrats, dels classicistes i dels romàntics, passant per Baudelaire, Marx i Nietzsche, fins a arribar al segle XX en què la modernitat es concep com un programa de canvi amb conseqüències ambigües. Gumbrecht conclou amb un balanç: “cap a finals del segle XVIII, en la discussió estètica en el llindar entre Classicisme alemany i romanticisme europeu es va produir la separa-

ció del present, com a època ‘moderna’, del model normatiu de l’Antiguitat, que durant les següents dècades es va convertir en punt de partida de la concepció filosòfica d’una nova consciència del present [...] Mentre Koselleck explica el canvi de l’experiència dels temps com a adaptació a les pretensions empíriques d’un món que es tecnifica de manera creixent, Luhmann el veu condicionat per la necessitat de projectar de nou en el futur un excés de possibilitats d’acció, que entren per primera vegada en la consciència i que no s’han aconseguit a patir del paradigma del passat. Des d’aquest moment, cal concloure que l’obligació de seleccionar com a camí per a configurar el futur ha dissolt la coerció de la tradició.” (346-8). Volia acabar el repàs de les veus amb aquesta llarga citació perquè, a partir d’ella, és possible constatar que l’experiència actual del temps i la modernitat de la nostra postmodernitat es xifra precisament en una oposició a *eixe* tipus de modernitat i una reactivació de la recerca del passat i de les tradicions com a dispositius soterrats, alguns legítims, altres no, però persistents, que configuren tant el present com el futur i dels quals no ens podem acomiadar tan fàcilment.

Els principals resultats historiogràfics i teòrics que proporciona el diccionari són tres. D’una banda, serveix per a informar, com una font de consulta per a les diferents investigacions històriques, sociològiques, lingüístiques, filosòfiques, etc. Per l’altra, permet un control semàntic sobre els termes que facilita no incórrer en anacronismes, és a dir, projectar conceptes i categories actuals a fonts i contextos del passat. Per últim, proporciona les bases per a desenvolupar, com es planteja en la *Introducció* del volum, tant una teoria de la modernització com una teoria de la modernitat: “La primera consisteix en una descripció històrica centrada en el sorgiment i evolució de les societats industrials occidentals; l’última en una perspectiva filosòfica que atén a fenòmens (distorsionadors, patològics, alienants) marginats del concepte de modernització.” (39).

Per concloure, cal dir que el projecte impulsat per la nova col·lecció de la Institució Alfons el Magnànim de publicar la versió valenciana dels tres conceptes comentats, en una traducció excel·lent i acuradíssima de Josep Monter Pérez, és un esdeveniment que s’ha de celebrar com una conquesta de l’acadèmia valenciana. Esperem, però, que aquest sols siga un botó de mostra d’un conjunt per arribar tant de treballs originals com de traduccions que consoliden l’empresa del Magnànim i ens facilite l’aprofundiment en la Modernitat i els seus clarobscur.

HÉCTOR VIZCAÍNO REBERTOS
Universitat de València

Treball realitzat en el marc del Grup de Recerca “Història conceptual i crítica de la Modernitat” (GIUV2013-037) del Departament de Filosofia de la Universitat de València.

